

UREĐENJE PROCESNIH PRAVA OSUMNJIČENIH I OKRIVLJENIH U PRAVNIM TEKOVINAMA EVROPSKE UNIJE

Sažetak

Poslednje dve decenije u Evropskoj uniji se intenzivno uređuju pojedina pitanja iz oblasti krivičnog prava. Aktivnosti su bile pretežno usmerene na zaštitu interesa Evropske unije, unapređenje bezbednosti i policijske i pravosudne saradnje u krivičnim stvarima. Uporedo se kroz pravne instrumente i praksu Suda pravde Evropske unije razvija i načelo uzajamnog priznanja u krivičnim stvarima. Primena uzajamnog priznanja zahtevala je uspostavljanje minimalnih pravila u oblasti zaštite prava osumnjičenih i okrivljenih, kao jednog od elemenata prava na pravično suđenje. Na Savetu Evropske unije 2010. godine donet je Stokholmski program i Mapa puta, na osnovu koje je doneto šest uputstava kojima se uređuju pojedina prava osumnjičenih i okrivljenih u krivičnom postupku. Autor u radu analizira domašaj primene uputstava, kao i praksu Suda pravde Evropske unije. Donošenje uputstava je značajno za uspostavljanje pravnog okvira, ali ostaje da se vidi kakvi će biti efekti na prava okrivljenih.

Ključne reči: okrivljeni, pravo Evropske unije, pravo na odbranu, pravo na prevođenje, pravo na informisanje, uzajamno priznanje.

1. Uvod

Evropska unija je relativno nov akter u oblasti zaštite procesnih prava učesnika u krivičnom postupku (Bajović, 2005, p. 384). Do početka XXI veka Evropska unija (dalje: EU) nije imala izričitu nadležnost u oblasti zaštite ljudskih prava u krivičnom postupku. Sud pravde EU je u nekoliko predmeta ukazivao na potrebu da se razmotri i uredi oblast ljudskih prava u EU.¹ Iako nije bilo odgovarajućih komunitarnih instrumenata kako bi se preduzele odgovarajuće mere, Sud je zauzeo stav da je neophodno da se poštuju ljudska prava (*Al-Jubail Fertilizer Co. And Saudi Arabian Fertilizer Co. v. Council*).

Jedan od proklamovanih ciljeva EU jeste da pruži svojim građanima prostor slobode, bezbednosti i pravde (čl. 2, st. 2 Ugovora o EU). Međutim, dugi niz godina

* Naučni saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija, e-mail: m.m.boskovic@roldevelopmentlab.com

¹ U predmetu *Stauder v. City of Ulm*, Sud pravde EU je po prvi put naveo da štiti poštovanje osnovnih ljudskih prava koja proističu iz osnovnih načela komunitarnog prava.

u oblasti krivičnog pravosuđa fokus je bio na bezbednosti i unapređenju policijske i pravosudne saradnje u krivičnim stvarima. Tako su uvedeni u pravni sistem EU evropski nalog za hapšenje, osnovani su Europol, Eurojust i Kancelarija evropskog javnog tužioca. Međutim, evropski nalog za hapšenje, kao instrument uzajamnog priznanja, predstavljao je „sistem slobodnog kretanja sudskih odluka u krivičnim stvarima“ (Klip, 2012, p. 364). S druge strane, zaštita prava osumnjičenog i okrivljenog u EU na način kako je uređena Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (dalje: Evropska konvencija) i kako se obezbeđuje njena primena nije bila dovoljna za nadnacionalnu tvorevinu kakva je EU. Evropska konvencija sadrži samo opšta pravila, dok praksa Evropskog suda za ljudska prava (dalje: Evropski sud) daje tumačenje samo određenih pitanja koja su se javila u konkretnom predmetu i ograničenog je dometa (Fair Trials International, 2012, p. 7).

Donošenje akata uzajamnog priznanja i usaglašavanje pojedinih delova materijalnog i procesnog krivičnog prava naglasilo je potrebu za uređenjem zaštite ljudskih prava u krivičnom postupku (Sayers, 2014, p. 733), posebno jer se pokazalo da je postojanje opštih načela² nedovoljno za ostvarivanje potrebnog nivoa uzajamnog poverenja između država članica, koje je neophodno za nesmetano funkcionisanje oblasti slobode, bezbednosti i pravde (European Commission, 2011, p. 3). Tako su pravo na delotvoran pravni lek, pravo na pravično suđenje, pretpostavka nevinosti i pravo na odbranu garantovani u čl. 47 i 48 Povelje o osnovnim pravima EU iz 2000. godine. Navedena prava imaju isti smisao i domašaj primene kao i prava garantovana čl. 6, st. 3. Evropske konvencije.

I pored zajedničkih načela i dalje postoje različita pravila i prakse u državama članicama EU, što vodi ka nedoumicama u načinu na koji se ova prava primenjuju (Löof, 2006, p. 422). Kako bi se otklonili utvrđeni nedostaci, tokom poslednjih deset godina usvojeno je nekoliko pravnih akata kojima se uređuju minimalni standardi procesnih prava osumnjičenih i okrivljenih u EU. U radu autor analizira značaj Evropske konvencije za zaštitu prava osumnjičenih i okrivljenih u državama članicama EU, kao i ulogu pravnih instrumenata donetih u okviru EU. U analizi autor se detaljnije bavi pravom na pravnu pomoć, tumačenje i prevođenje i pravom na informisanje, kao neophodnim merama za delotvorno uživanje ljudskih prava, kao i elementima prava na pravično suđenje, dok su ostala prava osumnjičenog i okrivljenog obrađena u manjoj meri.

2. Evropska konvencija i prava okrivljenog

Kako bi se razumele pravne tekovine EU u oblasti procesnih prava osumnjičenih i okrivljenih, potrebno je razumeti i značaj Evropske konvencije i sudske prakse Evropskog

² Pravo na pristup advokatu i pravo na obaveštenje o pritvoru predstavljaju formalne garancije za prevenciju zlostavljanja i tako štite od mogućeg kršenja čl. 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima (zabrana zlostavljanja). Pravo na obaveštenje o pritvoru promovise pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života iz čl. 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Bečka konvencija o konzularnim odnosima iz 1963. predviđa u čl. 36 da prilikom hapšenja ili pritvora strani državljanin ima pravo da traži da konzulat njegove države bude obavešten o tome i da ga poseti zvaničnik konzulata.

suda u ovoj oblasti. Članom K.2 Ugovora iz Mاستrihta iz 1992. godine predviđeno je da pitanja iz novoosnovane oblasti – pravosuđe i unutrašnji poslovi – treba rešavati u skladu sa Evropskom konvencijom od 4. novembra 1950. godine. Iako prema mišljenju Suda pravde EU iz 1996. godine, EU nije imala nadležnost da pristupi Evropskoj konvenciji (Opinion 2/94)³, njene odredbe o pravičnom suđenju su počele da se primenjuju u praksi Suda pravde. Minimalna prava i standardi pravičnog suđenja u svim državama Saveta Evrope, uključujući i države članice EU, utvrđeni su u Evropskoj konvenciji. U istraživanjima se navodi da Evropska konvencija i mehanizmi njenog sprovođenja ne omogućavaju u svim slučajevima dovoljnu zaštitu osumnjičenih i okrivljenih lica, kao ni dovoljne garancije o odgovarajućem informisanju o pravima i delu koje se stavlja na teret (Cape, 2007, p. 24).

Pravo na besplatnu podršku prevodioca za sva dokumenta i izjave tokom postupka, garantovano čl. 6, st. 3 Evropske konvencije, predstavlja sastavni element prava na pravično suđenje (*Luedicke, Belkacem and Koc v. Germany; Lagerblom v. Sweden*, para. 61). Pravo na prevođenje odnosi se kako na iskaze tokom glavnog pretresa, tako i na pisane materijale i pretkrivični postupak (*Sluiter et al.*, 2013, p. 248; *Kamasinski v. Austria*, para. 74). Evropski sud je tumačio da je pravo na prevođenje neophodno za ostvarivanje prava na pravično suđenje, koje obuhvata i pravo na učešće u pretresu, kao i da okrivljeni razume postupak (*Cuscani v. United Kingdom*, para. 38). Takođe, standardi Saveta Evrope odnose se i na pravo okrivljenog da ima pravo na prevođenje i kada sud odlučuje o pritoru (Council of Europe, Recommendation Rec (2006)2).

Član 6. Evropske konvencije obuhvata i pravo okrivljenog da ima pristup dokumentima i dokazima koje javno tužilaštvo planira da upotrebi u postupku protiv okrivljenog. Ovako definisano pravo okrivljenog ne predviđa obavezu da se okrivljenom obezbedi pisani prevod svih dokumenata i dokaza, već da je dovoljan usmeni prevod ili pisani prevod ključnih elemenata iz dokumenata. Okrivljeni, kojem jezik suda nije maternji jezik, nema pravo na besplatno prevođenje ako razume zvaničan jezik u dovoljnoj meri da bi se delotvorno branio (*K v. France*). Prava iz čl. 6, tač. 3 ne obuhvataju odnos između okrivljenog i njegovog branioca i način na koji će se sporazumeti u pripremi odbrane, već se primenjuju samo na odnos između okrivljenog i sudije (*X v. Austria*, para. 68). Okrivljeni se može na nedvosmislen način odreći prava na prevođenje (*Pishchalnikov v. Russia; Salduz v. Turkey*, para. 59) i to samo ako okrivljeni razume optužbu kako bi mogao da proceni značaj svoje odluke o odricanju (*Baytar v. Turkey*).

Pravo na pristup advokatu iz čl. 6 Evropske konvencije utvrđuje minimalna procesna prava i standarde za obezbeđenje pravičnosti krivičnog postupka. U st. 3 ovog člana navodi se da svako ko je optužen za krivično delo ima pravo na „dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane“ i pravo „da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere“. Obe odredbe je tumačio Evropski sud na progresivan način i proširio je prava pojedinaca koja proističu iz ovih odredaba.

³ EU još uvek nije pristupila Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima. Nakon negativnog Mišljenja Suda pravde EU (Opinion 2/13 of the Court (Full Court)) o nacrtu ugovora o pristupanju, preduzimaju se mere kako bi se otklonile prepreke utvrđene u Mišljenju Suda.

Propust da se obezbedi odgovarajući pristup pravnom savetu može da učini krivični postupak nepravičnim i da ugrozi druga prava osumnjičenog, odnosno okrivljenog, kao što su druge preventivne mere protiv zloupotreba i prisilnog priznanja. Tako u situaciji kada osumnjičenom i okrivljenom u najkraćem roku nije obezbeđen pristup stručnoj odbrani, to može, prema odluci Evropskog suda u predmetu *Salduz v. Turkey* (para. 53-55), čitav postupak da učini nepravičnim.⁴ Ako osumnjičeni nema stručnu odbranu, može se dogoditi da ne bude upoznat s pravom da se brani ćutanjem tokom policijskog saslušanja ili može dati iskaz pod psihološkim pritiskom zbog pritvora, što može dovesti do toga da neopravdano iznese dokaze protiv sebe (Voorhout, 2017, p. 178).

U predmetu *Salduz protiv Turske*, Evropski sud je smatrao da je došlo do povrede čl. 6 Evropske konvencije, koja garantuje pravo na pravično suđenje, jer je Salduz odbio advokata po službenoj dužnosti dok je bio u policijskom pritvoru. Tokom pritvora, Salduz je priznao izvršenje dela, ali je kasnije tvrdio da su vršili pritisak na njega. Prema tumačenju Evropskog suda, iznetog u tač. 55 presude, čl. 6 Konvencije „zahteva, po pravilu, da pristup advokatu bude omogućen već tokom prvog saslušanja osumnjičenog u policiji“. Čak i kada prikupljeni dokazi mogu u izuzetnim prilikama opravdati odricanje od prava na pristup advokatu, ovakvo ograničenje ne sme neopravdano ograničiti prava okrivljenog (Sluiter *et al.*, 2013, pp. 244).

Interesantan je i predmet *Panovits v. Cyprus*,⁵ u kojem se vidi stepen uticaja koji onemogućavanje pristupa advokatu može imati na osnovna prava osumnjičenog, odnosno okrivljenog, kao i na pravičnost celokupnog postupka.⁶ U martu 2008, Evropski sud je u tač. 6 presude naveo da nedostatak pravnog saveta tokom ispitivanja predstavlja kršenje prava na pravično suđenje, koje je garantovano čl. 6 Evropske konvencije. Sud je takođe smatrao da je došlo do kršenja st. 1 ovog člana zbog korišćenja priznanja okrivljenog na glavnom pretresu.

Međutim, postoji jedan broj pitanja koja ostaju i dalje delimično uređena ili nejasna zbog slobodne procene država članica. Na primer, Evropski sud u praksi nije odlučivao o posledicama povrede prava na pristup advokatu. Sud je sistematski isticao da je na domaćim organima da ponište posledice povrede stavljanjem lica u isti položaj u kojem bi bila da se povreda nije dogodila. Ovo ostavlja mogućnost da se zajednički standardi različito primene u praksi.

Praktični problemi koje pojedinac može imati u obraćanju Evropskom sudu mogu biti značajni, npr. ispunjavanje zahteva da se iskoriste svi domaći pravni lekovi a podnošenje predstavke Evropskom sudu može biti veoma skupo za pojedince u nedostatku pravne pomoći. Pojedinac čija je prava povredila država potpisnica Konvencije može

⁴ Sličan stav Evropski sud za ljudska prava zauzeo je i u predmetima: *Ocalan v. Turkey*; *Adamkiewicz v. Poland*, para. 84; *Dayanan v. Turkey*, para. 32; *Panovits v. Cyprus*, para. 69-77.

⁵ Osumnjičeni je imao 17 godina kada je pozvan da s ocem dođe u policijsku stanicu zbog ubistva i razbojništva koji su se dogodili. Nakon pola sata ispitivanja u policijskoj stanici, osumnjičeni je priznao da je izvršio oba krivična dela. Policijski službenici nisu omogućili okrivljenom pristup advokatu ni nakon hapšenja, ni tokom ispitivanja. Priznanje osumnjičenog dato je pod pritiskom, nakon što mu je policijski službenik rekao da bi trebalo sve da prizna ukoliko želi da ide kući. Okrivljeni je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 14 godina u maju 2001. godine.

⁶ Sličan stav Evropski sud za ljudska prava zauzeo je i u predmetu *Pishchalnikov v. Russia*.

podneti predstavku Evropskom sudu tek kada iskoristi sve pravne lekove u državi, što znači da je sistem zaštite predviđen Konvencijom *ex post*. Takođe, Evropski sud godišnje dobije veliki broj predstavki, te postoji veliki broj zaostalih predmeta, i svaka zaštita zbog povrede može se dogoditi godinama nakon kršenja prava. Zbog toga verovatno veliki broj ljudi čija su prava povređena nikada ne podnose predstavku Evropskom sudu (Cape, Namoradze, Smith & Spronken, 2010, pp. 23-62).

Može se pretpostaviti da sudska praksa Evropskog suda kojom se tumače odredbe Evropske konvencije može voditi progresivnom prihvatanju zajedničkih standarda u svim državama članicama. Međutim, oslanjanje na odluke Evropskog suda promoviše parcijalno rešavanje problema i predstavlja *ad hoc* pritisak da se reformišu nacionalne prakse pre nego da se razvije sveobuhvatna i ujednačena procedura EU u skladu s pravom na pravično suđenje. U određenim slučajevima, praksa Evropskog suda može uticati na neke države da promene procedure za koje Sud smatra da predstavljaju kršenje čl. 6. Takva situacija postojala je nakon donošenja presude u predmetu *Salduz*, koja je pokrenula odluke vrhovnih ili ustavnih sudova država članica EU, kao što su Francuska, Velika Britanija, Holandija i Belgija.⁷

Ovaj primer ukazuje i na ograničenje Evropske konvencije. Doktrina *Salduz* tumačena je drugačije u različitim nacionalnim sudovima i, iako su sudovi i zakonodavci pokušavali da ujednače proceduru s Evropskom konvencijom, to je činjeno parcijalno (Kristen, 2011, pp. 1-7).

U svetlu navedenih ograničenja u ostvarivanju procesnih prava osumnjičenih i okrivljenih prema Evropskoj konvenciji, postalo je jasno da je neophodno doneti mere EU kojima bi se štitila navedena prava.

3. Uzajamno priznanje i uticaj na uređenje prava okrivljenog u EU

Od donošenja Ugovora iz Matrihta 1992. godine, a zatim i Ugovora iz Amsterdama 1997, pravno načelo uzajamnog priznanja sudskih odluka razvijalo se i konačno je uobličeno Ugovorom iz Lisabona 2007. godine u čl. 67 i 82 Ugovora o funkcionisanju EU. Uzajamno priznanje kao opšteprihvaćeno pravno načelo u oblasti krivičnih stvari zahteva postojanje uzajamnog poverenja.

Nedostatak poverenja pravosudnih vlasti u državama članicama utiče na njihovu međusobnu saradnju u krivičnim stvarima i predstavlja prepreku uzajamnom priznavanju presuda i sudskih odluka u ovoj oblasti (Tiggelen & Surano, 2008, p. 20). Nakon usvajanja Zaključaka iz Tamperea 1999, države članice su se složile da će uzajamno priznanje biti kamen temeljac pravosudne saradnje, odnosno da će pravosudna odluka doneta u jednoj državi članici imati jednaku pravnu snagu u svim državama članicama, kao da je u njima doneta, i da će biti izvršena bilo gde u EU.

⁷ Vrhovni sud Velike Britanije je u predmetu *Cadder* ustanovio da je sistem policijskog pritvora u Škotskoj u suprotnosti sa načelima *Salduz*. U Francuskoj je Ustavni savet u odluci od 30. jula 2010. ustanovio da je režim *garde à vue*, kada advokati ne mogu da prisustvuju saslušanju osumnjičenog, a izjava koju osumnjičeni da može da se upotrebi kasnije protiv njega, neustavan. U oba slučaja usledile su izmene propisa.

Stokholmski program za period 2010–2014. ponovo ukazuje na značaj pravosudne saradnje. Program posebno naglašava značaj prava osumnjičenih i okrivljenih lica u krivičnom postupku i ukazuje na neophodnost ispitivanja minimalnih procesnih prava osumnjičenih i okrivljenih lica, što je u skladu sa osnovnim vrednostima Unije (Jimeno-Bulnes, 2010, p. 17).

Ugovor iz Lisabona navodi da bi načelo uzajamnog priznavanja presuda i sudskih odluka trebalo da bude praćeno minimalnim pravilima i procesnim pravima. Kako bi unapredio međusobno poverenje i poboljšao funkcionisanje uzajamnog priznavanja, Savet EU je u novembru 2009. usvojio Mapu puta o procesnim pravima (Resolution of the Council of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings) i utvrdio mere koje je potrebno preduzeti kako bi se zaštitila prava osumnjičenih i okrivljenih lica. U Mapi puta, Savet je pozvao Komisiju da pripremi predlog mera za utvrđivanje minimalnih pravila za pravično suđenje u Evropskoj uniji, a svaka mera će se odnositi na drugo procesno pravo ili grupu prava osumnjičenih i okrivljenih lica. Takođe, Savet je predložio Komisiji da se mere sastoje od obavezujućih propisa koji bi se primenjivali na svakog osumnjičenog u krivičnom postupku u svim državama članicama, čime bi se štitili kako građani EU, tako i građani trećih zemalja u svim predmetima koji uključuju prekograničnu saradnju. Mapa puta je predviđala sledeće mere kojima će se štititi osumnjičeni i okrivljeni u EU: prevođenje i tumačenje; obaveštavanje o pravima i pravo da se bude obavešten o optužbi; Zelena knjiga o pritvoru; pristup advokatu i obaveštenje o pritvoru; pravna pomoć. Kako bi se navedene mere sprovele, donet je i Akcioni plan za sprovođenje Stokholmskog programa (European Commission, 2010).

I pored zajedničkih načela i minimalnih standarda koji proizlaze iz Evropske konvencije i Povelje o osnovnim pravima EU, odredbe kojima su uređena prava okrivljenih i osumnjičenih u krivičnom postupku razlikuju se od države do države Evropske unije. Ukoliko pravosudne vlasti imaju sumnju u poštovanje standarda prava na pravično suđenje i zaštitu od zlostavljanja u pritvoru u drugim državama, mogu oklevati da izvrše zahtev za pravosudnu saradnju koji je dostavila druga država (na primer da izvrše evropski nalog za hapšenje ili da dostave dokaze koji će se koristiti na pretresu).

4. Instrumenti na nivou Evropske unije

Do 2010. godine, na nivou EU nisu postojali propisi koji su na jednoobrazan način uređivali procesna prava osumnjičenog i okrivljenog (Jimeno-Bulnes, 2008, p. 171). Kao što je navedeno, Povelja o osnovnim pravima garantuje prava koja su uređena po ugledu na Evropsku konvenciju. Članom 47 Povelje štiti se pravo na pravično suđenje, posebno pravo na „konsultaciju, odbranu i zastupanje“. Članom 48 štiti se pretpostavka nevinosti i garantuje se „poštovanje prava na odbranu“. Članom 4 zabranjuje se tortura, mučenje, nehumano i degradirajuće ponašanje, a članom 7 garantuje se poštovanje privatnog i porodičnog života. Dok Povelja obavezuje organe i institucije EU na svim nivoima,

države članice upućuju na Povelju samo kada primenjuju pravo EU. To podrazumeva da u nedostatku relevantnog prava EU u ovoj oblasti, države članice nisu vezane čl. 4, 7, 47 i 48 u sprovođenju krivičnog postupka (European Commission, 2011). Međutim, nakon stupanja na snagu Ugovora iz Lisabona ne postoji saglasnost među teoretičarima o domašaju primene Povelje.

Očekuje se da Sud pravde svojim odlukama proširi domašaj primene Povelje kao što je to učinio u predmetu *Åklagaren v. Hans Åkerberg Fransson* u kojem je protumačio da ljudska prava garantovana Poveljom moraju da budu poštovana kada se odnose na nacionalno zakonodavstvo koje se nalazi u oblasti prava EU (Hancox, 2013, p. 1411). Sudija Safjan je ukazao da je u predmetu *Åkerberg Fransson* Sud pravde primenio „funkcionalni pristup“ u tumačenju obaveze nacionalnih sudova da primene Povelju ne samo u nacionalnim slučajevima i na nacionalne propise koji su doneti u procesu usaglašavanja nacionalnog zakonodavstva s pravom EU već i na nacionalne propise koji su neophodni za delotvornu primenu odredaba prava EU (EPRS - European Parliamentary Research Service, 2015).

S druge strane, ostaje otvoreno pitanje da li pojedinci mogu da se pozivaju na odredbe Povelje, posredno ili neposredno, kada žele da ospore povrede njihovih prava, koje su izvršile domaće institucije.

Nadležnost EU da donese uputstva kojima se utvrđuju minimalna prava u krivičnom postupku uređena je čl. 82, st. 2, tač. b Ugovora o funkcionisanju EU. Prema odredbi čl. 82, minimalna pravila o pravima pojedinaca u krivičnom postupku mogu se usvojiti u formi uputstva, u meri potrebnoj za lakše uzajamno priznavanje presuda i sudskih odluka, kao i za saradnju policijskih i pravosudnih organa u krivičnim stvarima s prekograničnim posledicama.

Uputstva doneta na nivou EU primenjuju se na sve krivične postupke bez obzira na to da li imaju prekogranični element ili ne, jer ciljevi mogu biti ostvareni samo ukoliko se minimalna pravila primenjuju na sve krivične postupke. Kako bi se unapredilo uzajamno poverenje, a time i pravosudna saradnja, pravosudne vlasti moraju da budu svesne da se primenjuju dovoljno visoki standardi pravičnog suđenja u svim državama članicama EU. Ukoliko bi se dozvolilo da države članice primenjuju niže standarde u domaćim postupcima, ne bi došlo do unapređenja uzajamnog poverenja između pravosudnih vlasti. Takođe, stvorila bi se razlika među građanima, viši standardi bi se primenjivali u slučajevima s prekograničnim elementom, a drugi na građane protiv kojih se vodi čisto nacionalni postupak.

Evropska komisija je 2003. godine preduzela inicijalne korake u pravcu donošenja jednoobraznih standarda donošenjem Zelene knjige o procesnim pravima osumnjičenih i okrivljenih u krivičnom postupku u EU od 19. februara 2003. godine (European Commission, 2003). U Zelenoj knjizi analizirano je nekoliko posebnih pitanja, kao što su pravo na pravnu pomoć i zastupanje, pravo na prevođenje i tumačenje, posebna zaštita ranjivih grupa, konzularna pomoć i pismo o pravima koje bi se davalo svakom osumnjičenom u EU (Peers, 2012, p. 739). Nakon Zelene knjige, Evropska komisija je 2004. podnela Predlog okvirne odluke o određenim procesnim pravima u krivičnom

postupku⁸ na teritoriji cele EU. Međutim, šest država članica nije podržalo ovaj predlog, tako da on nikada nije usvojen. Već 2009. godine diskusija je ponovo otvorena i postignut je sporazum o Mapi puta jačanja procesnih prava osumnjičenih i okrivljenih tokom krivičnog postupka i o Stokholmskom programu (European Council, 2010).

Postupajući u skladu s Mapom puta, Evropski parlament i Savet su u relativno kratkom periodu usvojili tri ključna pravna akta. Tako je 2010. usvojeno Uputstvo 2010/64/EU o prevođenju i tumačenju u krivičnom postupku kojim se uspostavljaju minimalni standardi u ovoj oblasti (Quattrococo, 2015, pp. 83). Već 2012. godine usvojeno je Uputstvo 2012/13/EU o pravu na informisanje u krivičnom postupku, a zatim i 2013. Uputstvo 2013/48/EU o pravu na pristup advokatu u krivičnom postupku i postupku po evropskom nalogu za hapšenje i pravu da treće lice bude obavješteno o lišavanju slobode i pravu komuniciranja s trećim licem i konzularnim vlastima u slučaju lišenja slobode.

Uputstvo o pravu na informisanje u krivičnom postupku sadrži minimalna pravila o pravu na informisanje osumnjičenih i okrivljenih u krivičnom postupku o pravima koja imaju tokom krivičnog postupka. Uputstvom se uvode dve novine: pisma o pravima za lica lišena slobode i pisma o pravima za lica lišena slobode po osnovu evropskog naloga za hapšenje.

Pravo osumnjičenog ili okrivljenog na pristup advokatu u krivičnom postupku u najkraćem roku od početka postupka predstavlja osnovnu garanciju prava na pravično suđenje i prava na odbranu u krivičnom postupku (Škulić, 2015, pp. 126, 128). Pravo lica koje se nalazi u pritvoru da u najkraćem roku nakon lišenja slobode obavesti treće lice o tome predstavlja osnovnu meru prevencije od zlostavljanja lica lišenih slobode i promovisanje prava na poštovanje privatnog i porodičnog života. Uputstvo o pravu na pristup advokatu obuhvata pravo da treće lice bude obavješteno o lišenju slobode, kao i pravo lišenog slobode da komunicira sa trećim lice (Klimek, 2017, pp. 632). U navedenim uputstvima nije izričito navedeno da li se ona odnose samo na fizička lica ili i na pravna, tako da je ostavljena mogućnost šire primene.

Sud pravde EU je već 2015. godine doneo prvu presudu u postupku po prethodnom mišljenju u predmetu *Criminal proceedings against Gavril Covaci*, koja se odnosi na Uputstvo o prevođenju i tumačenju i Uputstvo o pravu na informisanje u krivičnom postupku (Ruggeri, 2016, pp. 43-45). Prethodno pitanje odnosilo se na tumačenje odredaba o kaznenom nalogu u Nemačkoj i obavezu da se prigovor na kazneni nalog uloži na nemačkom jeziku, a ne na jeziku okrivljenog. Sud pravde EU je u para. 38 i 47 zauzeo stav da pravo na prevođenje i tumačenje ne sprečava države da u nacionalnim propisima predvide da se pisani prigovor mora podneti na jeziku države, čak i kada ga okrivljeni ne govori, jer se prigovor može uložiti i usmenim putem ili uz pomoć prevodioca (Rafaraci & Belfiore, 2019, p. 15). U pogledu pitanja o primeni Uputstva o pravu na informisanje, značajno je mišljenje koje je u istom predmetu zauzeo

⁸ Predlog okvirne odluke uređivao je pravo na pravni savet, obavezu davanja pravnog saveta, obavezu da se obezbedi delotvornost pravnog saveta, pravo na besplatan pravni savet, pravo na besplatno tumačenje, pravo na besplatan prevod relevantnih dokumenata, tačnost prevođenja, pravo osumnjičenog da se postupak koji se vodi preko tumača snima, prava osumnjičenog s posebnim potrebama, pravo osumnjičenog koji se nalazi u pritvoru da stupi u kontakt s porodicom i konzularnim organima i obavezu da se osumnjičeni obavesti o pravima u pisanoj formi.

opšti pravobranilac Bot, 7. maja 2015. Pravobranilac Bot je mišljenja da rok od 14 dana za podnošenje prigovora na kazneni nalog počinje da teče od trenutka kada je okrivljeni saznao za nalog, a ne kada je uručen licu koje je okrivljeni ovlastio, kako bi okrivljeni imao vremena da pripremi odbranu (para. 93-94 Mišljenja).⁹

U martu 2016. godine, usvojeno je Uputstvo 2016/343/EU o jačanju određenih aspekata pretpostavke nevinosti i prava učestvovanja na pretresu u krivičnom postupku. Za razliku od prva tri uputstva, prilikom pregovora o Uputstvu 2016/343 odmah je istaknut prigovor da se ono može odnositi samo na fizička lica. Iako je Evropski parlament zastupao stanovište da bi trebalo da primena Uputstva bude šira, kompromis je postignut da će pretpostavka nevinosti za pravna lica biti garantovana u skladu sa Evropskom konvencijom i sudskom praksom Evropskog suda (Cras & Erbežnik, 2016, p. 28). Odredbe Uputstva se primenjuju od trenutka izvršenja krivičnog dela, odnosno pre nego što su nadležni organi države članice obavestili lice o činjenici da je osumnjičeno, odnosno okrivljeno. Države članice su u obavezi da preduzmu određene mere kako bi obezbedile poštovanje pretpostavke nevinosti. Između ostalog, države članice moraju da obezbede da je teret dokazivanja krivice na tužilaštvu i da se postojanje sumnje tumači u korist osumnjičenog, odnosno okrivljenog. Takođe, države članice su u obavezi da obezbede osumnjičenom, odnosno okrivljenom pravo da se brani ćutanjem i da sam sebe ne optuži. Do 1. aprila 2018. godine, države članice su bile u obavezi da unesu Uputstvo u nacionalno zakonodavstvo.

U maju 2016. godine, Evropski parlament i Savet EU usvojili su Uputstvo br. 2016/800/EU o procesnim garancijama za decu osumnjičenu i okrivljenu u krivičnom postupku. Uputstvo predstavlja deo Akcionog plana za sprovođenje Stokholmskog programa i pravno je obavezujuće u državama članicama EU, koje su bile dužne da ga unesu u nacionalne propise do juna 2019. godine. Cilj Uputstva je da obezbedi delotvornu zaštitu prava dece osumnjičene i okrivljene u EU, kao i da unapredi uzajamno poverenje između država članica u ovoj oblasti. Uputstvom o procesnim garancijama za decu uređuje se pomoć advokata i definiše se kao pravna pomoć i zastupanje tokom krivičnog postupka. Pristup advokatu mora biti obezbeđen bez odlaganja, i to od najranije faze postupka, pre davanja iskaza u policiji ili pred drugim nadležnim organom, tokom sprovođenja istrage, prikupljanja dokaza ili u toku postupka pred sudom (Rap & Zlotnik, 2018, p. 129). Međutim, države članice imaju mogućnost da odstupe od određenih obaveza utvrđenih Uputstvom, na osnovu faktičkih okolnosti u predmetima, uzimajući u obzir težinu krivičnog dela koje se okrivljenom stavlja na teret i složenost predmeta.

Poslednje u nizu usvojenih propisa je Uputstvo 2016/1919/EU iz oktobra 2016. godine o pravnoj pomoći za osumnjičene i okrivljene u krivičnom postupku i za tražena lica u postupku po osnovu evropskog naloga za hapšenje. Sadržinu Uputstva kojim se ispunjavaju obaveze predviđene Mapom puta bilo je teško dogovoriti zbog finansijskih implikacija (Cras, 2017, p. 34). Svrha donošenja ovog uputstva je da se obezbedi delotvorno

⁹ Za tumačenje Uputstva o pravu na prevodioca i tumača značajna je i presuda Suda pravde EU C-25/15 *Proceedings brought by István Balogh* u kojoj je Sud protumačio da se Uputstvo o pravu na prevodioca i tumača ne primenjuje na posebne nacionalne procedure za priznanje konačne sudske odluke suda druge države članice kojom se lice osuđuje za izvršeno krivično delo.

ostvarivanje prava na pristup advokatu garantovana Uputstvom 2013/48/EU tako što se države članice obavezuju da finansiraju pomoć advokata za osumnjičene i okrivljene u krivičnom postupku, kao i za tražena lica u postupku po osnovu evropskog naloga za hapšenje. Pravo na pravnu pomoć pretrpelo je najviše promena u pogledu obima. Evropski parlament je predlagao da se pravna pomoć primenjuje na sve osumnjičene i okrivljene bez obzira na to da li su lišeni slobode ili ne, dok je Evropska komisija zastupala stav da je potrebno suziti oblast primene prava. Postignut je sporazum da pored situacije kada je osumnjičeni, odnosno okrivljeni lišen slobode, pravo na pravnu pomoć se primenjuje u još dve situacije: kada je zakonom predviđena obavezna odbrana, kao i kada su osumnjičeni i okrivljeni u obavezi ili im je dozvoljeno da prisustvuju istražnim radnjama ili prikupljanju dokaza.

U čl. 1 Uputstva o pravnoj pomoći ističe se da se ovo uputstvo ne može tumačiti tako da ograničava prava garantovana Uputstvom 2013/48/EU o pristupu advokatu i Uputstvom 2016/800/EU o procesnim garancijama za decu.

Uputstvom su ustanovljena minimalna pravila koja postaju obavezujuća u državama članicama, ali se državama ostavlja sloboda da izaberu odgovarajući način na koji će ostvariti minimalne standarde (čl. 288 Ugovora o funkcionisanju EU). Tekst Uputstva ostavlja dovoljno mogućnosti državama članicama da budu fleksibilne u unošenju odredaba u nacionalno zakonodavstvo, što su bile dužne da učine do 29. maja 2019. godine. Sud pravde EU će sigurno razmatrati Uputstvo i tumačiti odredbe kroz svoju sudsku praksu, a možda će i Evropski sud imati određenu ulogu, kao što je to bio slučaj i sa Uputstvom o pristupu advokatu.¹⁰

5. Zaključak

S obzirom na to da se zakonodavac EU odlučio da parcijalno uređuje procesna prava osumnjičenih i okrivljenih u krivičnom postupku, i to putem uputstava kao vrste pravnih akata kod kojih je neophodno unošenje u nacionalno pravo, navedena prava primenjivaće i domaći sudovi, a u slučaju sukoba s domaćim pravom, primenom načela supsidijarnosti, primenjivaće se pravo EU. Iako je u konačnim verzijama uputstava nivo zaštite prava snižen u odnosu na predloge koje je davao Evropski parlament, ipak je značajan korak izgradnja pravnog okvira u ovoj oblasti. Rizik od povrede standarda EU umanjuje se i primenom mehanizma prethodnog pitanja, koji omogućava Sudu pravde da dâ odgovarajuće tumačenje odredaba EU domaćem sudu.

Uputstva o procesnim pravima osumnjičenih i okrivljenih odnose se na ceo krivični postupak. Međutim, procesna prava se ne primenjuju na prekršaje, odnosno lakše prestupe (FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2016, p. 24). U većini država članica za lakše prestupe nisu nadležni krivični sudovi. Uputstva ne sadrže definiciju lakših prestupa, odnosno prekršaja, već je ostavljeno da se ovaj pojam utvrdi u skladu sa nacionalnim propisima svake države (Roebroek, 2014).

¹⁰ *A.T. v. Luxembourg*, predstavka br. 30460/13, ECHR, 9.04.2015, para. 38 i 87.

Neophodno je da se nastavi sa aktivnostima jačanja zaštite prava osumnjičenih i okrivljenih u krivičnom postupku na nivou EU, što će u krajnjoj instanci voditi unapređenju načela uzajamnog priznanja i uzajamnog poverenja.

Donošenje pravnih akata na nivou EU predstavlja prvi, ali značajan korak. Međutim, unošenje uputstava u nacionalno zakonodavstvo i njihova primena predstavljaju pravi izazov. Pravne tekovine EU se nalaze tek na početku razvoja u oblasti krivičnog postupka, a posebno zaštite procesnih prava osumnjičenih i okrivljenih.

Literatura

- Bajović, V. 2005. Procesne garancije osumnjičenih i okrivljenih u krivičnim postupcima na nivou Evropske unije. Prilozi projektu *Razvoj pravnog sistema Srbije i harmonizacija sa pravom EU (pravni, ekonomski i sociološki aspekti)*. Beograd: Centar za publikacije Pravnog fakulteta, pp. 384-396.
- Voorhout, J. C. 2017. *Ineffective Legal Assistance: Redress for the Accused in Dutch Criminal Procedure and Compliance with ECHR Case Law*. Leiden/Boston: Brill Nijhoff.
- Jimeno-Bulnes, M. 2010. *Towards Common Standards on Rights of Suspected and Accused Persons in Criminal Proceedings in the EU?*. CEPS.
- Jimeno-Bulnes, M. 2008. The Proposal for a Council Framework Decision on certain procedural rights in criminal proceedings throughout the European Union. In: Guild, E. & Geyer, F. (eds.), *Security versus Justice? Police and judicial cooperation in the European Union*. Aldershot/Burlington: Ashgate, pp. 171-202.
- Klimek, L. 2017. *Mutual Recognition of Judicial Decisions in European Criminal Law*. Springer International Publishing.
- Klip, A. 2012. *European Criminal Law*. Cambridge/Antwerp/Portland: Intersentia.
- Kristen, F. 2011. Special Issue on Changing Approaches to Authority and Power in Criminal Justice. *Utrecht Law Review*, 11(3), pp. 1-7.
- Löof, R. 2006. Shooting from the hip: Proposed minimum rights in criminal proceedings throughout the EU. *European Law Journal*, 12(3), pp. 422-430.
- Peers, S. 2012. *EU Justice and Home Affairs Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Rap, S. E. & Zlotnik, D. 2018. The Right to Legal and Other Appropriate Assistance for Child Suspects and Accused: Reflections on the Directive on Procedural Safeguards for Children who are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 26(2), pp. 110-130.
- Rafaraci, T. & Belfiore, R. 2019. *EU Criminal Justice: Fundamental Rights, Transnational Proceedings and the European Public Prosecutor's Office*. Springer International Publishing.
- Ruggeri, S. 2016. Inaudito reo Proceedings, Defence Rights, and Harmonisation Goals in the EU Responses of the European Courts and New Perspectives of EU Law. *Eucrim*, 1, pp. 42-52.
- Sayers, D. 2014. Protecting Fair Trial Rights in Criminal Cases in the European Union:

- Where does the Roadmap take us?. *Human Rights Law Review*, 14(4), pp. 733-760.
- Sluiter, G., Friman, H., Linton, S., Vasiliev, S. & Zappala, S. (eds.). 2013. *International Criminal Procedure: Principles and Rules*. Oxford: Oxford University Press.
- Tiggelen, G. V. & Surano, L. 2008. *Study Analysis of the future of mutual recognition in criminal matters in the European Union*. Brussels: Institute for European Studies, Université Libre de Bruxelles.
- Hancox, E. 2013. The meaning of "implementing" EU law under Article 51(1) of the Charter: Åkerberg Fransson. *Common Market Law Review*, 50(5), pp. 1411-1431.
- Cape, E. et al., 2007. Suspects in Europe. Procedural rights at investigative stage of the criminal process in the European Union. Antwerpen/Oxford: Intersentia.
- Cape, E., Namorandze, Z. Smith, R. & Spronken, T. 2010. *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp/Oxford/Portland: Intersentia.
- Cras, S. & Erbežnik, A. 2016. The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to Be Present at Trial Genesis and Description of the New EU-Measure. *Eucrim*, 1, pp. 25-36.
- Cras, S. 2017. The Directive on the Right to Legal Aid in Criminal and EAW Proceedings Genesis and Description of the Sixth Instrument of the 2009 Roadmap. *Eucrim*, 1, pp. 34-45.
- Škulić, M. 2014. *Krivično procesno pravo*. Beograd: Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Quattrococo, S. 2015. The Right to Information in EU Legislation. In: Ruggeri, S. (ed.), *Human Rights in European Criminal Law – New Developments in European Legislation and Case law after Lisbon Treaty*. Springer International Publishing, pp. 81-93.

Internet izvori

- Roebroek, H. 2014. The Directive on the Right to Interpretation and Translation in Criminal Proceedings. A view from the Defence, speech. Dostupno na: <https://eulita.eu/wp/qualettra-final-conference-presentations/>, (27.1.2020).

Sudska praksa

- Åklagaren v Hans Åkerberg Fransson, C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105.
- Al-Jubail Fertilizer Co. And Saudi Arabian Fertilizer Co. v. Council, C-49/88, ECLI:EU:C:1991:276.
- Baytar v. Turkey, predstavka br. 45440/04, ECHR, odluka od 14.10.2014.
- Criminal proceedings against Gavril Covaci, C-216/14, ECLI:EU:C:2015:686.
- Cuscani v. United Kingdom, predstavka br. 32771/96, ECHR, presuda od 24.9.2002.
- K v. France, predstavka br. 10210/82, ECHR, odluka od 7.12.1983.
- Kamasinski v. Austria, predstavka br. 9783/82, ECHR, presuda od 19.12.1989.
- Lagerblom v. Sweden, predstavka br. 26891/95, ECHR, presuda od 14.4.2003.
- Luedicke, Belkacem and Koc v. Germany, predstavka br. 6210/73, 6877/75, 7132/75,

ECHR, presuda od 10.3.1980.

Panovits v. Cyprus, predstavka br. 4268/04, presuda od 11.12.2008.

Pishchalnikov v. Russia, predstavka br. 7025/04, ECHR, presuda od 24.9.2009.

Proceedings brought by István Balogh, C-25/15, ECLI:EU:C:2016:423.

Salduz v. Turkey, predstavka br. 36391/02, ECHR, odluka od 27.11.2008.

Stauder v. City of Ulm, C-29/69, ECLI:EU:C:1969:57.

X v. Austria, predstavka br. 6185/73, ECHR, odluka od 29.5.1975.

Ocalan v. Turkey, predstavka br. 46221/99, presuda ECHR, 12.5.2005.

Adamkiewicz v. Poland, predstavka br. 54729/00, presuda ECHR, 2.3.2010.

Dayanan v. Turkey, predstavka br. 7377/03, presuda ECHR, 13.10.2009.

Opinion 2/94, 28 March 1996 (Accession by the Community to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms), ECLI:EU:C:1996:140.

Opinion 2/13 of the Court (Full Court), 18 December 2014, ECLI:EU:C:2014:2454.

Opinion of Advocate General Bot delivered on 7 May 2015 (1) Case C-216/14 Criminal proceedings against Gavril Covaci, ECLI:EU:C:2015:305.

Izveštaji

EPRS - European Parliamentary Research Service. 2015. *Fundamental Rights in the European Union – Role of the Charter after Lisbon Treaty*, PE 554.168.

European Commission. 2010. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions—Delivering an area of freedom, security and justice for Europe's citizens – Action Plan Implementing the Stockholm Programme, COM(2010) 171 final.

European Commission. 2011. Commission staff working document – Impact assessment accompanying Directive of the European Parliament and of the Council on the rights to access to a lawyer and of notification of custody to a third person in criminal proceeding, SEC(2011) 686 final. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2011:0686:FIN:EN:PDF>.

Fair Trials International. 2012. *Defence Rights in the EU*.

FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. 2016. *Rights of suspected and accused persons across the EU: translation, interpretation and information*.

Pravni izvori

Bečka konvencija o konzularnim odnosima, *Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, br. 5/1966.

Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom broj 11, Protokola uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava

i osnovnih sloboda, Protokola broj 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i Prvi protokol uz nju, Protokola broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, Protokola broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokola broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima: *Službeni list SCG - Međunarodni ugovori*, br. 9/2003-16.

Council of Europe. Recommendation Rec (2006)2 of the Committee of Ministers to Member States on the European Prison Rules.

The Council of European Union. Resolution of the Council of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings (Text with EEA relevance) (2009/C 295/01).

European Commission. 2003. Green Paper from the Commission - Procedural Safeguards for Suspects and Defendants in Criminal Proceedings throughout the European Union, COM (2003) 75.

European Council. 2010. The Stockholm Programme – An open and secure Europe serving and protecting citizens, OJ C 115; 4.5.2010.

Predlog okvirne odluke o određenim procesnim pravima u krivičnom postupku. Proposal for a council framework Decision on certain procedural rights in criminal proceedings throughout the European Union {SEC(2004)491}/*COM/2004/0328 final-CNS 2004/0113*/. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52004PC0328:EN:HTML>.

Uputstvo 2010/64/EU o prevođenju i tumačenju u krivičnom postupku, *Official Journal*, L 280, pp. 1-7.

Uputstvo 2012/13/EU o pravu na informisanje u krivičnom postupku, *Official Journal*, L 142, pp. 1-10.

Uputstvo 2013/48/EU o pravu na pristup advokatu u krivičnom postupku i postupku po evropskom nalogu za hapšenje i pravu da treće lice bude obavješteno o lišavanju slobode i pravu komuniciranja s trećim licem i konzularnim vlastima u slučaju lišenja slobode, *Official Journal*, L 294, pp. 1-12.

Uputstvo 2016/1919/EU o pravnoj pomoći za osumnjičene i okrivljene u krivičnom postupku i za tražena lica u postupku po osnovu evropskog naloga za hapšenje, *Official Journal*, L 297, pp. 1-8.

Uputstvo 2016/343/EU o jačanju određenih aspekata pretpostavke nevinosti i prava učestvovanja na pretresu u krivičnom postupku, *Official Journal*, L 65, pp. 1-11.

Uputstvo br. 2016/800/EU o procesnim garancijama za decu osumnjičenu i okrivljenu u krivičnom postupku, *Official Journal*, L 132, pp. 1-20.

Marina M. Matić Bošković, PhD

Reserch Fellow, Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia
e-mail: *m.m.boskovic@roledevelopmentlab.com*

REGULATION OF PROCEDURAL RIGHTS OF SUSPECT AND ACCUSED PERSON IN THE EUROPEAN UNION ACQUIS

Summary

Last two decades EU intensifies regulation of specific criminal law matters, both substantive and procedural. Although the EU was relay on Council of Europe and its instruments, adoption of Maastricht Treaty in 1992 and Amsterdam Treaty in 1997 reveal the fact that the EU will intensify legislative activities in this area. EU legislator was focused on protection of EU interests, improvement of security and strengthening of police and judicial cooperation in criminal matters. In parallel, the Court of Justice case law and legal instruments were shaping principle of mutual recognition in criminal matters. Preconditions for mutual recognition is mutual trust, to ensures smooth implementation of foreign decisions. In addition, it was necessary to develop minimal standards for protection of suspects and accused rights, as one of the elements of fair trial. After initial failure, in 2010 member states agreed on Stockholm program and Roadmap on strengthening of procedural rights in criminal proceedings. In line with Roadmap, during 2010-2016 six directives were adopted that regulate specific rights of suspect and accused persons. In the article, author analyses scope of directives, as well as case law of Court of Justice. Adoption of directives is important for establishment of legislative framework, but member states have obligation to transpose directives and implement them in practice. Effects of the directives on rights of accused and suspect should be assessed in the future.

Keywords: accused, EU law, right to legal aid, right to translation, right to information, mutual recognition.

Primljeno: 29.1.2020.

Prihvaćeno: 9.3.2020.